

УДК 811.111'42+811.111'37

Д. М. Каліщук – асистент кафедри прикладної лінгвістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Базові концепти сучасного англomовного політичного дискурсу. Концепт “демократія”

*Роботу виконано на кафедрі прикладної лінгвістики
ВНУ ім. Лесі Українки*

Проаналізовано поняття впливу, акцентується роль концептів у процесі здійснення впливу, проводиться аналіз концепту “демократія”, його наповнення та представлення в англomовному політичному дискурсі.

Ключові слова: вплив, концепт, політичний дискурс, демократія.

Каліщук Д. М. Базовые концепты современного английского политического дискурса. Концепт “демократия”. В статье анализируется понятие влияния, акцентируется роль концептов в процессе осуществления влияния, анализируется концепт “демократия”, его наполнение и представление в английском политическом дискурсе.

Ключевые слова: влияние, концепт, политический дискурс, демократия.

Kalishchuk D. M. Basic Concepts of Modern English Political Discourse. The Concept “Democracy”. In the article the notion of influence is analysed, the role of concepts in the processes of influence is highlighted, the concept “democracy”, its content and means of expressing in the modern English political discourse are analysed.

Key words: influence, concept, political discourse, democracy.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом все більша увага мовознавців прикута до дослідження дискурсу, його різних типів. Аналіз дискурсу – це міждисциплінарна сфера знань і здійснюється з різноманітних позицій, проте всі дослідники дискурсу погоджуються, що статична модель мови є надто простою і не відповідає її природі; динамічна модель мови повинна базуватися на комунікації, тобто спільній діяльності людей, які намагаються передати свої почуття, обмінятися ідеями й досвідом або вплинути один на одного; спілкування проходить в комунікативних ситуаціях, які повинні розглядатися в культурному контексті; центральна роль в комунікативній ситуації належить людям, а не засобам комунікації [3, 231]. Оскільки ідею впливу закладено в самій природі комунікації (люди як істоти соціальні активно взаємодіють у соціумі, а отже й впливають один на одного, на сприйняття світу і спосіб його структурування співбесідником) [8, 5–7], то поняття впливу виходить на перший план під час аналізу дискурсу.

Дослідження впливу не можна проводити окремо від національних особливостей тієї аудиторії, якій адресується повідомлення. Ідеальна комунікативна ситуація, на думку Ю. Лотмана, передбачає збіг контекстів адресанта та адресата [5], а такий збіг відбувається за умови наявності деяких постійних опорних елементів, які відбиті у свідомості комунікаторів у вигляді архетипних образів. Отже, повноцінними учасниками комунікативного процесу можуть бути носії одного типу культури. У їхній свідомості зберігається досвід інтелектуального освоєння дійсності, властивий цій культурі. Цей досвід закріплюється на нейролінгвістичному рівні у вигляді безмежного набору клішованих структур, крізь призму яких сприймаються нові явища й події, а також тексти, що відтворюють їх [1, 172].

Національні архетипи активно використовуються в сучасних засобах масової інформації для оптимізації комунікативних процесів у суспільстві. В архетипах закріплюються риси менталітету тієї чи іншої нації. По суті, архетипи – це своєрідні сполучні елементи між комунікаторами. Для пересічного мовця вони залишаються у сфері несвідомого, для професійного мовця користування архетипами – це свідомий процес, який допомагає вплинути на широке коло адресатів [8, 47].

Архетипні образи, які закріплені в колективному несвідомому, в апріорних формах поведінки, поєднані з уявленнями досвіду та наділені великою психічною енергією, лежать в основі архетипних концептів, які засновані на системі установок та поведінкових реакцій, які непомітно визначають наше життя. Тому під час аналізу політичного дискурсу, до якого залучені всі члени певного соціуму, слід приділити увагу саме концептам.

Концепт – це точка перетину між світом культури і світом індивідуальних смислів, це згусток культури в свідомості людини [40–41]; це спонтанно функціонуюче в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, яке підкоряється закономірностям психічного життя людини [2, 39]; це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [4, 90]; яка є лінгвістичним вираженням цінностей. Цінності утворюють концептуальну основу політичного мовлення, ціннісні категорії, які містяться в центрі політичної комунікації, – це когнітивні конструкти, які визначають поведінку людини і її сприйняття дійсності, формують оцінку подій і розділяють її оточення на друзів та ворогів. Ціннісна сторона концепту [3, 140] – це важливість цього психічного утворення як для індивіда, так і для колективу. Вона є найважливішою під час дослідження політичного дискурсу.

Політичний дискурс є інституційним видом дискурсу, тип якого згідно з О. І. Шейгал визначається, серед усього іншого, його базовими концептами [12, 69]. В англомовному політичному дискурсі ми виділили низку базових концептів, до яких належить і концепт “демократія”.

Явище під назвою „демократія” відоме світу вже більше ніж дві з половиною тисячі років. За цей час змінювалися та уявлення про демократичну форму правління як таку, і трактування самого терміна. На сучасному етапі існує значна кількість дефініцій демократії, кожна з яких далека від того, щоб бути всеохоплюючою. Дуже популярною у Великій Британії та Сполучених Штатах є концепція партиципарної демократії. Суть цієї теорії полягає в поверненні до класичних ідеалів демократії, що передбачають активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень стосовно головних питань суспільного життя. Американський політолог Б. Барбер зазначає, що пряма демократія потребує не просто участі, а громадянської підготовки й громадянської доброчинності для ефективної участі в обговоренні та прийнятті рішень. Демократія участі, таким чином, розуміється як пряме правління освічених громадян. Громадяни – це не просто окремі індивіди, які діють у приватній сфері, а добре проінформовані суспільні громадяни, що віддалилися від своїх лише приватних інтересів настільки, наскільки суспільна сфера віддалена від приватної. Демократія – це не стільки правління народу або правління мас, скільки правління освічених громадян [13, 923].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Пересічний носій мови може не усвідомлювати або й не знати концепт у всій його повноті [9, 23]. А. Вежбицька вносить цей факт у теоретичне положення про двочленний поділ концепту на концепт-мінімум і концепт-максимум. Концепт-мінімум обов'язковий для всіх мовців; це необхідний для успішної комунікації в межах мовокультури набір ознак. Концепт-максимум – це максимальний набір ідей, спільний для представників мовної спільноти [17, 215–218].

Якщо носій мови не знає концепту-мінімуму, він узагалі не володіє концептом. Ознаки ж, які не належать до концепту-мінімуму, але наявні в концепті-максимумі, знають не всі носії мови й не в повному обсязі. Такий підхід підтримує й Р. М. Фрумкіна, підкреслюючи, що для культурно-специфічних концептів завжди слід очікувати, що рівень володіння їхнім змістом не збігається в різних носіїв мови [11, 5]. Феномену володіння мовно-культурними концептами на певну глибину й у певному обсязі, що властиво носіям мови, можна дати назву “концептуальна компетенція” [9, 23]. Концептом-мінімумом “демократія”, спільним для носіїв англійської мови, можна вважати набір основних ознак, закріплених у тлумачних словниках, а саме: влада народу, право голосу, можливість брати участь у виборах і, як наслідок, бути залученим до забезпечення дотримання основних свобод громадян (свободи слова, віросповідання, політичних поглядів та рівності усіх перед законом) [14; 15; 16].

Використовуючи методи концептуального аналізу [6] та інтент-аналізу [7], що дав змогу нам виділити та ранжувати інтенції мовців (блоки „ми”, „вони”, „третя сторона”), ми проаналізували виступи політичних лідерів США Джорджа Буша та Кондолізи Райс, для яких політична діяльність є професійною і політична компетенція яких, очевидно, є вищою порівняно із політичною компетенцією пересічного носія мови. Було помічено, що концепт “демократія” використовується в їхніх промовах надзвичайно часто. Цей концепт має великий потенціал, щоб впливати на аудиторію, оскільки належить до основних цінностей американського суспільства. Наприклад:

[1] **We** also recognize that if you're involved with an ideological struggle, then you defeat that ideology with a more hopeful ideology, and that's why it's very important for **us** to **defend and stand with these young democracies** in Afganistan and Iraq ... **I** appreciate the bravery of the soldiers. Obviously **I**

mourn the loss of any life ... [President Bush Participates in Joint Press Availability with Prime Minister Gordon Brown of the United Kingdom. – Office of the Press Secretary, July 30, 2007].

[2] ... **This democracy will need defending.** And Iraqi security forces are taking on greater responsibility in **the fight against the insurgents and terrorists** ... **We** will continue to train Iraqis so they can take responsibility for the **security** of their country, and then **our** forces will come **home** with the honour they've earned. ... And when **freedom** and **democracy** take root in the Middle East, America and the world will be **safer** and more **peaceful** [President Discusses Freedom and Democracy. – Office of the Press Secretary, March 29, 2005].

[3] The problem is ... to stop harboring terror and to help the Iraqi **democracy** evolve. ... **Our** objective, **our** policy is to give **voice** to people through **democratic** reform ... That's why **we**'re making sacrifices in Iraq – to build **democracy**. In other words, **we** believe **democracy** yields **peace** [President Bush and Secretary of State Rice Discuss the Middle East Crisis. – Office of the Press Secretary, August 7, 2006].

[4] So yes, **I** can understand why **the American people** are troubled by the war in Iraq. **I** understand that. But I also believe the sacrifice is worth it and is necessary, and **I** believe a free Iraq is not only going to make **ourselves** more secure, but it's going to serve as a powerful example in the Middle East [President Bush and Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom Participate in Joint Press Availability. – Office of the Press Secretary, May 25, 2006].

[5] ... saying that doesn't mean that it is the role of **America** to “**impose democracy**” around the world. In fact, I reacted a little bit strongly to that notion because I don't actually think you have to impose **democracy**. I think you have to impose tyranny. If you ask people, “Do you want to live in a society in which you have some **say** in who will govern you, in which you can **worship freely**, in which you can associate your interests, the sort of basics of **democracy**”, most people will say yes [Secretary of State Condoleezza Rice and Palestinian President Mahmoud Abbas after Their Meeting. – November 30, 2006].

[6] ... And when nations make the investments needed to **educate** their people, the whole world benefits. Better education unleashes the talent and potential of its citizens, and adds to the prosperity of all of us. Better **education** promotes better health and greater independence. Better **education** increases the strength of **democracy**, and weakens the appeal of violent ideologies. So **the United States** is joining with nations around the world to help them provide a better **education** for their people [President Bush Addresses the United Nations General Assembly. The United Nations Headquarters. – September 25, 2007].

[7] ... and I think about the extraordinary role that American universities have played and can play, in bringing students to the United States and sending American students abroad, in helping to lay some of the foundations for **democracy** and for the people-to-people contacts that really the U.S. Government can only do ... [Secretary of State Condoleezza Rice and Palestinian President Mahmoud Abbas after Their Meeting. – November 30, 2006].

[8] Because of their courage, the Iraqis now have a government of their **choosing**, elected under the most modern and **democratic constitution** in the Arab world ... – the Sunni, the Shia, the Kurds – sitting down together, all of them **democratic** leaders, democratically **elected** by their people; **elected** for a four-year term; **elected** and **choosing** to come together as a government of national unity, and completely determined to run their country in a different way for the future [President Bush and Prime Minister Tony Blair of the United Kingdom Participate in Joint Press Availability. – Office of the Press Secretary, May 25, 2006].

Із наведених прикладів видно, що, виправдовуючи свої дії на Близькому Сході, політичні лідери США звертаються саме до концепту „демократія”, стверджуючи, що ця найважливіша цінність сучасного цивілізованого суспільства потребує захисту від тероризму та тиранії, навіть зі зброєю в руках (прикладі [1], [2] та [3]). Використання лексем *we*, *our*, *ourselves* підкреслює те, що цей вибір спільний, залучає кожного до прийняття рішення і несе в собі позитивну оцінку, оскільки поняття “добре” та “погано” часто є синонімами категорій “своє та чуже”, до яких найчастіше апелюють політики у своїх виступах. Вони залучають аудиторію до сфери “своє коло”, що бере свій початок із поділу світу на своїх та чужих, що відповідає базовим бінарним архетипним опозиціям. “Своє” завжди маркується позитивною оцінкою й протиставляється „їхньому – чужому”, яке маркується негативною оцінкою. Тобто в самому використанні цих лексем уже закладена інтенція **самосхвалення** чи виправдання власних дій, або **самовиправдання** (блок “ми”), причому відповідальність за потреби, перекладається на всіх, а отже ні на кого (інтенція **відхилення звинувачення** чи **відхилення критики**).

У прикладах [4], [5], [6] бачимо, що функцію об'єднання, згуртування виконують лексеми *the American people, America, the United States* (інтенції блоку “третя сторона”), за допомогою яких політичні лідери показують, що і вони самі, і аудиторія, до якої вони звертаються, є представниками однієї спільноти, одного народу, який є носієм демократії у світі й забезпечує не тільки власну безпеку, а й безпеку всього світу (“*America and the world will be safer and more peaceful*” [2]).

Лексема *I*, яка використовується у прикладах [1] і [4] у поєднанні з дієсловами (*understand, believe, appreciate*), несе в собі інтенцію позитивного спрямування, яку можна охарактеризувати як **самопрезентацію (блок „ми”)** в прикладі [1], де президент говорить про те, що він цінує зусилля, які робить американський народ для підтримання демократії, вболіває за долю кожного, глибоко сумує з приводу втрат, та **відведення критики (блок “ми”)** у прикладі [4], де йдеться про те, що, незважаючи на стурбованість американців, принесені для розбудови демократії жертви є необхідними для блага тих же американців.

У прикладі [5] бачимо ілюстрацію того, якими ознаками наділений концепт “демократія” у свідомості носіїв англійської мови. Дієслово “*насаджувати*” (“*impose*”) не поєднується з поняттям “демократія”, тобто, воно не входить до цього концепту. Натомість, свобода слова, віросповідання, право голосу, з якими у більшості пересічних носіїв мови асоціюється демократія, висуваються на перший план (приклади [5], [8]). Ідея абсолютної впевненості у власній правоті показана за допомогою прийому, коли мовець ставить питання і сам на нього відповідає, причому не від себе особисто, а від більшості людей.

Окрім ознак, які входять до концепту-мінімуму “демократія”, а саме: свобода, свобода слова, віросповідання, право голосу, конституція (приклади [5], [8]), бачимо з наведених вище прикладів, що політичні лідери наділяють цей концепт ще й такими ознаками, як “безпека” (приклади [2], [4]), “мир” (приклади [1], [3]), “освіта” (приклади [6], [7]), причому підкреслюється роль саме Сполучених Штатів у освітніх процесах, які безпосередньо пов'язані із процесами встановлення демократії у світі.

Висновки. Із вищенаведених прикладів випливає, що демократія для американців асоціюється із їхнім способом життя (приклади [1], [3]), який вони вважають найкращим і “рекомендують”, “домагають” іншим народам запровадити у себе (приклади [5], [6], [8]) будь-якими доступними засобами. Концепт “демократія” в англомовній культурі має настільки сильний потенціал для здійснення впливу на аудиторію, що політичні лідери постійно звертаються до нього, щоб виправдати власні дії чи дискредитувати противника, об'єднати народ чи скерувати його проти опонента чи потенційного „ворога”, приховати власні помилки чи налаштувати аудиторію на позитивне сприйняття свідомо неправильних рішень, які збирається впровадити політичний діяч чи політична сила.

Ознаками концепту “демократія” можна вважати право голосу, участь у виборах, конституція, свободи (свобода слова, віросповідання, політичних поглядів), безпека, мир, влада освічених громадян.

Література

1. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста / С. А. Васильев. – М. : Прогресс, 1988. – 699 с.
2. Залевская А. А. Слово в лексиконе человека / А. А. Залевская. – Воронеж : [б. и.], 1990. – 206 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
4. Краткий словарь когнитивных терминов / под ред. Кубряковой Е. С. – М. : МГУ, 1996. – 245 с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров : человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : [б. и.], 1996. – 464 с.
6. Понятия “концепт” в лингвистических исследованиях / Попова З. Д., Стернин И. А. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 1999. – 30 с.
7. Психолінгвістика : учеб. для вузов / под ред. Т. Н. Ушаковой. – М. : ПЕР СЭ, 2006. – 416 с.
8. Різун В. В. Лінгвістика впливу : монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В. М. Корнєєв. – К. : Вид.-поліг. центр “Київський університет”, 2005. – 148 с.
9. Старко В. Ф. Концепт ГРА : монографія / В. Ф. Старко. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 204 с.
10. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Шк. “Языки русской культуры”, 1004. – 824 с.
11. Фрумкина Р. М. Культурологическая семантика в ракурсе эпистемологии / Р. М. Фрумкина // ИАН СЛЯ. – 1999. – Т. 58, № 1. – С. 3–10.

12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГЛ “Гнозис”, 2004. – 326 с.
13. Barber В. Participatory Democracy / В. Barber // Encyclopedia of Democracy. – New York, 1995. – Vol. 3. – P. 923.
14. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Ltd., Edinburgh Gate, Harlow, 2000. – 1668 p.
15. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. – Oxford University Press, 2001. – 1422 p.
16. Webster’s Third New International Dictionary of the English Language. – Springfield, Massachusetts, USA, 1986. – 2662 p.
17. Wierzbicka А. Lexicography and Conceptual Analysis / А. Wierzbicka. – Ann Arbor : Karoma Publishers, Inc., 1985. – 368 p.

Статтю подано до редколегії
16.06.2009 р.